

زیارت شب‌های جمعه کربلا

محمود شریفی

نخستین جمعه‌ای که رسول خدا ﷺ با اصحابش تشکیل داد، زمانی بود که آن بزرگوار به سوی مدینه هجرت کرد. پیامبر اسلام در روز دوشنبه، دوازدهم ربیع الاول هنگام ظهر وارد روستای «قبا» در بیرون شهر مدینه شد و مسجد قبا را بنا نهاد. سپس روز جمعه به سوی مدینه حرکت کرد.^۱ هنگام نماز جمعه به محله بنی سالم^۲ رسید و مراسم نماز جمعه را در آن جا برپا کرد و این اولین جمعه‌ای بود که نماز جمعه را پیامبر اقامه کرد.^۳

عبدالرحمن بن کعب، از محدثین مشهور گوید: پدرم هر وقت صدای اذان جمعه را می‌شنید، بر اسعد بن زراره رحمت می‌فرستاد. هنگامی که دلیل این کار را جویا شدم، گفت: زیرا او نخستین کسی بود که نماز جمعه را با ما به جا آورد. گفتم: آن روز چند نفر بودید؟ گفت: فقط چهل نفر.^۴

در حدیث دیگری آمده است که امام باقر علیه السلام فرمود: ای جابر! خداوند جمعه را جمعه نامید، زیرا در آن روز، تمام جهانیان و تمام مخلوقات از جن و انس و آسمان‌ها و زمین‌ها و دریاها و بهشت و جهنم را برای پیمان گرفتن جمع کرد و از آنان برای ربوبیت خود و نبوت محمد صلی الله علیه و آله و ولایت علی علیه السلام پیمان گرفت و در این روز بود که خداوند به آسمان‌ها و زمین فرمود: ﴿أَتَيْنَا طَوْعاً أَوْ كَرْهاً قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾؛^۵ ای آسمان و زمین! خواه ناخواه بیایید؛ گفتند فرمانبردار آمدیم.^۶

در حدیث دیگری از امام صادق علیه السلام آمده است که فرمود: «سَمِيَتْ الْجُمُعَةُ لِأَنَّ اللَّهَ جَمَعَ الْخَلْقَ لَوْلَايَةِ مُحَمَّدٍ وَاهْلِ بَيْتِهِ»؛^۷ جمعه نامیده شد، چون خداوند مخلوقات را برای ولایت محمد صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام او جمع کرد.

جایگاه شب و روز جمعه

۱. امام رضا علیه السلام از رسول خدا ﷺ نقل فرمود: روز جمعه، سرور و سالار روزهاست. خدای بزرگ حسنات را در آن روز دو برابر می‌کند و گناهان را در آن روز محو می‌گرداند؛ درجات و مقام انسان‌ها را بالا می‌برد؛ دعاها را در آن روز مستجاب می‌کند؛ غم و اندوه‌ها را برطرف می‌گرداند؛ حاجت‌های بزرگ را برآورده می‌سازد؛ بسیاری در آن روز از آتش رها می‌شوند. هر کس از مردم که حق و حرمت آن روز را بشناسد و دعا کند، خداوند قطعا او را از آتش آزاد می‌کند و اگر کسی شب یا روز جمعه از دنیا برود، مقام و ثواب شهید را دارد و در امنیت محشور و مبعوث خواهد شد، و کسی که حرمت آن را نادیده بگیرد و سبک بشمارد، حق خداست که او را به آتش جهنم وارد کند، مگر این که توبه کند.^۸

۲. امام صادق علیه السلام فرمود: «إِنَّ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ مِثْلَ يَوْمِهَا، فَاِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَحِيَّيَهَا بِالصَّلَاةِ وَالِدَعَا فَأَفْعَلْ»؛ شب جمعه همانند روز جمعه است؛ پس اگر توان داری، آن شب را با نماز و دعا زنده بدار.

۳. امیرمؤمنان علیه السلام فرمود: خداوند جمعه را برگزید؛ پس روز آن را عید قرار داد و شب آن را برگزید و همانند روز جمعه قرار داد و یکی از فضیلت‌های جمعه این است که هیچ حاجتی از خدا خواسته نمی‌شود، مگر آن که خداوند مستجاب می‌کند، و اگر گروهی سزاوار عذاب شود و با روز و شب جمعه مصادف شود، عذاب از آنها برداشته می‌شود، و هر حکم و قضاوتی که خداوند کرده، در آن شب محکم و تثبیت می‌شود. پس شب جمعه برترین شب‌هاست و روزهایش برترین روزها و شب جمعه شب باشرافت و روز جمعه درخشان و فروزنده است.^{۱۰}

آری، شب و روز جمعه از صدر اسلام مورد توجه مسلمین بود؛ زیرا مورد عنایت خداوند متعال بود و سوره‌ای نیز به نام جمعه در قرآن نام‌گذاری شده و خداوند نماز جمعه را در آن روز تشریح و به مؤمنان چنین خطاب فرمود:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾؛^{۱۱} ای کسانی که ایمان آورده‌اید! چون ندای نماز روز جمعه داده شد، به سوی یاد خدا (نماز) بشتابید و داد و ستد را رها کنید؛ اگر دانا باشید، این کار برای شما بهتر است.

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و ائمه بزرگوار علیهم السلام نیز اعمال و فضایل زیادی برای آن برشمرده‌اند و خود نیز آن روز را روز عبادت و بندگی و عید بزرگ خود و مسلمانان اعلام کردند و بر بزرگداشت آن اهتمام داشتند. بسیاری از این فضایل در مفاتیح الجنان مرحوم محدث قمی بیان شده است.

زیارت قبور ائمه علیهم السلام و اهل قبور در شب جمعه

یکی از اعمال شب جمعه که در احادیث بیان شده، زیارت اهل قبور و گرامی‌داشت آنان است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، خود پایه‌گذار آن بودند. در روایتی از صفوان جمال آمده است: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَخْرُجُ فِي مَلَأٍ مِنَ النَّاسِ مِنْ أَصْحَابِهِ كُلِّ عَشِيَّةٍ خَمِيسٍ إِلَىٰ بَقِيعِ الْمَدِينِيِّينَ فَيَقُولُ ثَلَاثًا: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الدِّيَارِ وَ ثَلَاثًا رَحِمَكُمُ اللَّهُ...»؛^{۱۲}

رسول خدا همراه با تعداد زیادی از اصحابش پنج‌شنبه شب (شب جمعه) به بقیع اهل مدینه می‌رفت و سه بار این جمله را خطاب به خفتگان در بقیع می‌فرمود: سلام و درود بر شما اهل خانه‌ها و سه بار می‌فرمود: خدا شما را رحمت کند.

صاحب کتاب «المزار الکبیر» گوید:

سلیمان اعمش گفت: من در کوفه سکونت داشتم؛ همسایه‌ای داشتم که بسیار با او گفت‌وگو می‌کردم. شب جمعه‌ای به او گفتم: در مورد زیارت امام حسین علیه السلام چه نظری داری؟ گفت: این کار، بدعت است و هر بدعتی، گمراهی است و هر گمراهی در جهنم خواهد بود. در این هنگام من با خشم بسیار از سخن او برخاستم و پیش خود گفتم: هنگام سحر که شد، پیش او می‌روم و آن قدر از فضایل امیر مؤمنان می‌گویم تا چشم‌های او خیره گردد.

پس صبح به سراغ او رفتم و درب خانه‌اش را زدم. از پشت در^{۱۳} صدایی آمد که او از اول شب به زیارت رفته است. من با شتاب بیرون آمده و به حرم امام حسین علیه السلام رفتم؛ ناگهان دیدم آن پیرمرد همسایه در حال سجده است و از سجده و رکوع هم خسته نمی‌شود. به او گفتم: دیروز به من می‌گفتی که زیارت، بدعت است و هر بدعتی گمراهی است و هر گمراهی در جهنم خواهد بود و امروز

خداوند جمعه را برگزید؛ پس روز آن را عید قرار داد و شب آن را برگزید و همانند روز جمعه قرار داد و یکی از فضیلت‌های جمعه این است که هیچ حاجتی از خدا خواسته نمی‌شود، مگر آن‌که خداوند مستجاب می‌کند.

به زیارت امام حسین علیه السلام آمده‌ای؟! گفت: ای سلیمان! مرا سرزنش نکن؛ زیرا من قبلاً امامت اهل بیت را قبول نداشتم، تا این که دیشب خوابی دیدم که آن خواب مرا به زیارت علاقه‌مند کرد. پرسیدم: چه خواب دیدی؟ گفت: دیشب در خواب، مردی که نه بلندقد بود و نه کوتاه قد را دیدم که نمی‌توانم زیبایی و نیکویی او را بیان کنم. گروهی دور او را گرفته بودند و جلوی او سواری بر اسب بود که بالای

سرش تاجی چهارگوش بود که در هر طرف آن، گوهری داشت که به اندازه سه روز راه را روشن می‌کرد. گفتیم: این کیست؟ گفتند: محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب علیه السلام است. گفتیم: آن نفر دیگر کیست؟ گفتند: جانشین او علی بن ابی طالب علیه السلام است. سپس چشم خیره کردم و شتری از نور دیدم با هودجی از نور که بین آسمان و زمین پرواز می‌کند. گفتیم: این شتر از کیست؟ گفتند: از آن خدیجه، بنت خویلد و فاطمه بنت محمد علیهما السلام است. گفتیم: آن پسر کیست؟ گفتند: او حسن بن علی است، گفتیم: به کجا می‌روند؟ گفتند: آنها برای زیارت شهید کربلا حسین بن علی علیهما السلام می‌روند که از روی ظلم و ستم کشته شد. سپس به سوی هودج رفتم و در این هنگام در عالم خواب دیدم که برگه‌هایی از آسمان به روی زمین فرومی‌ریزد که آن برگه‌ها امان‌نامه خداوند بزرگ برای زائران شب جمعه حسین بن علی علیهما السلام بودند. در این هنگام هاتفی چنین ندا می‌داد: آگاه باشید که ما و شیعیان ما در طبقه بالای بهشت خواهیم بود. قسم به خدا ای سلیمان! من از این مکان مقدس جدا نخواهم شد تا این که روحم از بدنم جدا گردد.^{۱۴}

مرحوم محدث قمی در تأیید این حدیث، به نقل از کتاب «نجم الثاقب» و «جنة المآوی» می‌گوید: حاج علی بغدادی که در سفر نجف اشرف خدمت امام زمان علیه السلام رسیده بود، از آن بزرگوار سؤال کرد: این که روضه‌خوان‌ها می‌خوانند که سلیمان اعمش نزد شخصی آمد و از او درباره زیارت سیدالشهداء علیه السلام پرسید و او گفت بدعت است، پس در خواب هودجی از نور دید و ... آیا این روایت صحیح است؟ فرمود: آری، راست و تمام است. پرسیدند: صحیح است که می‌گویند هر کس حسین علیه السلام را در شب جمعه زیارت کند، پس برای او امان است؟ فرمود: آری، والله، و اشک از چشمان مبارکش جاری شد و گریست.^{۱۵}

پس از پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام نیز زیارت اهل قبور به صورت یک سنت حسنه تا امروز ادامه داشته؛ به طوری که مردم طبق همین سنت به زیارت اهل قبور می‌شتابند و یاد و خاطره گذشتگان خود، به ویژه شهدا، صالحان و اولیای الهی را گرامی می‌دارند.

زیارت امام حسین علیه السلام در شب جمعه

زیارت امام حسین علیه السلام در همه اوقات سفارش شده؛ به ویژه در روزهایی که مربوط به امام بزرگوار است؛ مثل سوم شعبان، روز عاشورا، اربعین و روزهایی که فضیلت دارند؛ مثل عید فطر و قربان و نیمه شعبان و روز عرفه و اعیاد دیگر مانند روز جمعه که فضیلت خاصی برای آن بیان شده است؛ از جمله:

۱. صفوان جمال گوید: امام صادق علیه السلام زمانی که به حیره آمد، به من فرمود: آیا رابطه‌ای با قبر امام حسین علیه السلام داری؟ (یعنی آن را زیارت می‌کنی؟) عرض کردم: آیا شما آن را زیارت می‌کنید؟ امام صادق علیه السلام فرمود: چگونه او را زیارت نکنم، در حالی که خدا هر شب جمعه با ملائکه و پیامبران و جانشینان آنان و حضرت محمد صلی الله علیه و آله که برترین آنهاست و ما که برترین جانشینان آن بزرگواران هستیم، به زیارت او می‌رویم. صفوان عرض کرد: فدایت گردم! پس شما هر شب جمعه او را زیارت می‌کنید تا زیارت^{۱۶} پروردگار را هم درک کنید؟ فرمود: بله، ای صفوان! خود را ملزم به این زیارت کن تا فضیلت زیارت امام حسین علیه السلام برای تو نوشته شود و زیارت خدا، فضیلت است و فضیلت^{۱۷}.

۲. داود بن یزید از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند: «من زار قبر الحسين علیه السلام فی کل جمعة غفر الله له البتة و لم يخرج من الدنيا و فی نفسه حسرة و کان مسکنة فی الجنة مع الحسين بن علی علیه السلام، ثم قال: یا داود، من لا یسره أن یكون فی الجنة جار الحسين علیه السلام؟! قلت: من لا أفلیح»؛^{۱۸}

هر کس در هر جمعه (هر هفته) قبر امام حسین علیه السلام را زیارت کند، خداوند البته او را می‌بخشد و او با حسرت از دنیا نمی‌رود، و محل سکونت او در بهشت با حسین بن علی علیه السلام خواهد بود. سپس فرمود: ای داوود! چه کسی خوشحال نمی‌شود که در بهشت همسایه امام حسین علیه السلام باشد؟! گفتم: هر کس که رستگار نشود.

از این حدیث استفاده می‌شود کسی که قبر امام حسین علیه السلام را هر شب جمعه یا در میان هر هفته زیارت نکند، با حسرت از دنیا می‌رود و در روز قیامت بر این بی‌توفیقی حسرت می‌خورد که دیگر سودی ندارد.

◆ زیارت امام حسین علیه السلام در همه اوقات سفارش شده؛ به‌ویژه در روزهایی که مربوط به امام بزرگوار است؛ مثل سوم شعبان، روز عاشورا، اربعین و روزهایی که فضیلت دارند؛ مثل عید فطر و قربان و نیمه شعبان و روز عرفه و اعیاد دیگر مانند روز جمعه که فضیلت خاصی برای آن بیان شده است.

۳. عن أبي حمزة الثمالي قال: سألت علي بن الحسين عليه السلام عن زيارة الحسين؟ فقال: «زره كل يوم، فإن لم تقدر فكل جمعة، فإن لم تقدر فكل شهر، فمن لم يزره فقد استخف بحق رسول الله»؛^{۱۹} ابو حمزه ثمالی گوید: از امام زین العابدین علیه السلام در مورد زیارت امام حسین علیه السلام پرسیدم؟ فرمود: هر روز او را زیارت کن؛ اگر هر روز توان نداری، پس هر جمعه (هر هفته) و اگر بر آن هم توان نداری، پس در هر ماه؛ پس اگر کسی آن بزرگوار را زیارت نکند، حق رسول خدا صلی الله علیه و آله را سبک شمرده است.

۴. حنان بن سدیر به نقل از پدرش می گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: ای سدیر! آیا قبر امام حسین علیه السلام را هر روز زیارت می کنی؟ عرض کردم: نه؛ فرمود: چقدر جفا می کنید! آیا هر جمعه (هر هفته) او را زیارت می کنی؟ عرض کردم: نه؛ فرمود: آیا هر ماه او را زیارت می کنی؟ عرض کردم: نه؛ فرمود: در هر سال آن بزرگوار را زیارت می کنی؟ عرض کردم: گاهی بله؛ فرمود: ای سدیر! چقدر به امام حسین علیه السلام جفا می کنید! آیا می دانی که خداوند هزار فرشته غبار آلود و اندوهگین دارد که مرثیه می خوانند و گریه می کنند و همواره زائر قبر امام حسین علیه السلام هستند و ثواب زیارت آنان از آن کسی است که امام حسین علیه السلام را زیارت کند.^{۲۰}

۳. بشیر دهان گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: گاهی موفق به انجام حج نمی شوم؛ پس روز عرفه برای زیارت امام حسین علیه السلام می روم. امام فرمود: آفرین بر تو ای بشیر! هر مؤمنی در حالی که عارف به حق امام حسین علیه السلام باشد و به زیارت قبر او در غیر روز عید (روزهای معمولی) برود، خداوند برای او ثواب بیست حج و بیست عمره نیکوی پذیرفته شده و بیست جنگ در رکاب پیامبر مرسل یا امام عادل می نویسد، و کسی که در روز عید به زیارت آن بزرگوار برود، خداوند برای او ثواب صد حج و صد عمره و صد جنگ با پیامبر مرسل یا امام عادل می نویسد، و کسی که روز عرفه در حالی که عارف به حق اوست به زیارتش برود، خدای متعال برای او ثواب هزار حج و هزار عمره مقبول و هزار جنگ همراه با پیامبر یا امام عادل می نویسد. بشیر گوید: به امام عرض کردم: چگونه می شود مانند وقوف در عرفات برای من باشد و این قدر ثواب داشته باشد؟! امام شبیه انسان خشمگین نگاهی به من کرد و فرمود: ای بشیر! وقتی مؤمن روز عرفه به زیارت امام حسین علیه السلام برود و در آب فرات غسل کند و بعد متوجه قبر آن بزرگوار بشود و او را با آدابش زیارت کند، خداوند برای هر قدمش یک حج با تمام مناسک آن برای او می نویسد... و جنگی هم برای هر قدمش ثبت می کند.^{۲۱}

از این حدیث استفاده می شود که جمعه هم که روز عید است، هر کس به زیارت امام حسین علیه السلام برود، ثواب صد حج و عمره و جنگ همراه با پیامبر و امام عادل را دارد. به

سبب همین اجر و پاداش‌های فراوان و شگفت است که شب‌های جمعه مردم عاشق سرور و سالار شهیدان از دورترین نقاط جهان به سوی کربلا روی می‌آورند و از خود عراق هم همه شهرهای آن، مردم عاشقانه سواره یا پیاده به سوی کربلا و حرم ابا عبدالله الحسین علیه السلام سرازیر می‌شوند که صحنه‌ای بسیار دیدنی و لذت‌بخش است.

و کلام آخر این‌جانب که در سال گذشته با بعضی از دوستان در شب جمعه توفیق زیارت آن حضرت را پیدا کردم، وقتی برای نماز مغرب و عشاء عازم حرم مطهر شدیم، به دلیل کثرت جمعیت و ازدحام علاقه‌مندان حرم حسینی نتوانستیم راهی برای ورود به صحن و حرم پیدا کنیم و همانند هزاران هزار زائر حسینی در خیابان دائری حرم مطهر عباهای خود را روی زمین پهن کرده و همان‌جا نماز را با جماعت داخل صحن اقامه کردیم و پس از نماز عشاء به گفت‌وگو با زائران مختلفی که از شهرهای دور و نزدیک عراق به کربلا آمده بودند، پرداختیم که در این‌جا به ذکر نمونه‌ای از آنها اکتفا می‌کنیم:

۱. ابتدا با سه نفر از این زائران مخلص برخورد کردیم و از آنان پرسیدیم که از کجا و چرا آمده‌اید و همراه چه کسانی هستید؟ در پاسخ گفتند: ما سه نفر هستیم که با خانواده‌هایمان از شهر حله برای زیارت آمده‌ایم؛ چون شب جمعه، شب مبارکی است و صد و بیست و چهار هزار پیامبر برای زیارت امام حسین علیه السلام می‌آیند و ما چندین سال متمادی است که هر شب جمعه برای زیارت به کربلا می‌آییم.

۲. نفر دوم فردی از اهالی شهر قاسم^{۲۲} بود اظهار داشت: من هر شب جمعه، به تنهایی به زیارت امام حسین علیه السلام می‌آیم، و ساعت ده شب هم پس از زیارت برمی‌گردم.

◆ خداوند جمعه را برگزید؛
پس روز آن را عید قرار داد و شب آن را برگزید و همانند روز جمعه قرار داد و یکی از فضیلت‌های جمعه این است که هیچ حاجتی از خدا خواسته نمی‌شود، مگر آن‌که خداوند مستجاب می‌کند.

۳. فرد دیگر، جوانی بود که می‌گفت اهل شهر مقدس کربلاست و هر شب جمعه برای زیارت امام می‌آمد.
۴. سپس یک گروه چهار نفری را دیدیم که گفتند ما از شهر مقدس نجف اشرف آمده‌ایم و هر شب جمعه، چهار نفری برای زیارت می‌آییم؛ به خاطر علاقه‌ای که به حضرت ولی عصر (عج) داریم و شب هم پس از زیارت برمی‌گردیم.
۵. دو جوان را دیدیم که می‌گفتند ما از اطراف شهر کربلا به زیارت آمده‌ایم و علت آمدن ما این است که می‌دانیم این جا پربرکت است و کسانی که به زیارت امام مشرف شوند، مورد شفاعت امام علیه السلام قرار می‌گیرند و از طرفی فرشتگان الهی هم به زیارت این بزرگواران می‌آیند.
۶. طلابی از مدرسه الجواد علیه السلام نجف اشرف را نیز دیدیم که گفتند شب‌های جمعه همه طلاب این مدرسه برای زیارت می‌آییم و آمد و برگشت ما حدود ده ساعت طول می‌کشد. در شرح حال علمای نجف اشرف هم آمده است که بسیاری از آنها مقید بودند که شب‌های جمعه برای زیارت به کربلا بیایند. حضرت امام خمینی (ره) نیز که پانزده سال در نجف تبعید بودند، شب‌های جمعه مرتب به کربلا می‌آمدند و شب جمعه را در کربلا، در منزلی که یکی از علاقه‌مندان ایشان آماده کرده بود، می‌ماندند و روز جمعه به نجف اشرف بازمی‌گشتند.
۷. روحانی دیگری را ملاقات کردیم که می‌گفت بعضی شب‌های جمعه توفیق زیارت پیدا می‌کنم و به تنهایی می‌آیم و پس از زیارت برمی‌گردم.

پی‌نوشت‌ها:

۱. فاصله قبا تا مدینه کوتاه بود و امروزه یکی از محله‌های داخلی شهر مدینه است.
۲. در این محل پس از نماز خواندن پیامبر ﷺ مسجد کوچکی بنام مسجد جمعه ساخته شد که تا چندین سال پیش به صورت چهاردیواری وجود داشت و در سال‌های اخیر آن مسجد را خراب کردند و در کنارش مسجد بسیار زیبا و بزرگی ساخته‌اند که اکنون حدود پانصد متر با مسجد قبا فاصله دارد.
۳. طبرسی، مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۲۸۶.
۴. تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص ۱۳۱.
۵. فصلت، آیه ۱۱.
۶. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۲۷۷.
۷. بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۲۷۴، ذیل حدیث ۲۰.
۸. همان.
۹. همان، ص ۲۷۲، ج ۱۴.
۱۰. همان، ص ۲۸۲، ج ۲۸.
۱۱. جمعه، آیه ۹.
۱۲. ابن قولویه قمی، کامل الزیارات، ص ۳۲۰، ج ۶.
۱۳. در بحار الانوار، ج ۴۵، چنین آمده که همسرش گفت: او از اول شب برای زیارت امام حسین ﷺ رفته است.
۱۴. المزار الکبیر، ص ۳۳۰، بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۵۸، ج ۲۶؛ موسوعه زیارات المعصومین ﷺ، ج ۳، ص ۲۱۹، ج ۲۶۱.
۱۵. مفاتیح الجنان، در باب سؤالات حاجی علی بغدادی.
۱۶. مرحوم مجلسی در ذیل این جمله در بحار الانوار فرموده است: «زیارت خدا کنایه از نازل شدن لطف ویژه و عنایت خاص پروردگار است که بر امام حسین ﷺ و زائران اوست.
۱۷. کامل الزیارات، ص ۱۱۳، و بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۶، ص ۳۲.
۱۸. کامل الزیارات، ص ۱۸۳، ج ۳، و بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۹۶، ج ۱۷.
۱۹. موسوعه زیارة المعصومین ﷺ، ج ۳، ص ۹۷، ص ۸۴۸.
۲۰. کامل الزیارات، ص ۲۹۱، ج ۴؛ و شبیه آن تیر از امام باقر ﷺ نقل شده است، همان، ج ۵.
۲۱. کامل الزیارات، ص ۱۶۹، ج ۱.
۲۲. شهر قاسم در ۳۵ کیلومتری شهر تاریخی حله واقع شده که جزو استان بابل عراق است و قبر مطهر جناب قاسم ﷺ که از فرزندان بلافضل حضرت موسی بن جعفر ﷺ است، در این شهر قرار دارد. این منطقه ابتدا قریه‌ای به نام «شوسه» یا «سورا» بوده که بعدها به سبب دفن آن حضرت در این مکان، به تدریج به نام شهر قاسم مشهور شده است، و حضرت امام خمینی (ره) نیز هنگامی در نجف تبعید بودند به زیارت ایشان می‌رفتند؛ چون در میان فرزندان امام هفتم ﷺ همانند حضرت معصومه ﷺ مقامی بزرگ و والا داشت و در مسیر شهرهای مقدس نجف و کربلا می‌باشد که ما نیز توفیق زیارت آن را یافتیم.
۲۳. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۱۵۰، ج ۲۱.